

УДК 81'243:37.091.3

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2025.4.5>

Олексій ОСКИРКО

кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних та природничих дисциплін,
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
pavlovich-@ukr.net
ORCID: 0000-0001-8486-9173

НЕСТАНДАРТНІ УРОКИ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто теоретичні та методичні засади організації нестандартних уроків у сучасній школі в контексті реалізації компетентнісного підходу. Визначено сутність поняття «нестандартний урок», його роль у розвитку пізнавальної активності, комунікативних та творчих здібностей учнів. Детально проаналізовано різні підходи до класифікації та етапів проведення нестандартних уроків, зокрема узагальнено погляди П. Горохівського, І. Кучеренко, В. Шуляра, О. Пехоти та інших дослідників, які пропонують власні моделі організації навчальної діяльності. Наголошено, що нестандартні уроки є важливим засобом подолання стереотипності та рутинності традиційної класно-урочної системи, адже сприяють формуванню стійкої пізнавальної мотивації та внутрішньої потреби у навчанні. Доведено, що використання елементів інтерактивних технологій і творчих методів забезпечує розвиток критичного мислення, комунікативних умінь, навичок самостійної та групової роботи.

Особливу увагу приділено етапам проведення нестандартних уроків, серед яких виокремлюються мотиваційно-орієнтаційний, операційно-діяльнісний, контрольний та рефлексивний. Підкреслено, що чітке планування кожного етапу дозволяє вчителю досягти максимального залучення всіх учнів, урахувати їхні індивідуальні особливості та рівень підготовленості. Проаналізовано різноманітні види нестандартних уроків: інтегровані заняття, рольові та ділові ігри, театралізовані вистави, брейн-ринги, КВК, прес-конференції, дебати та дискусії. Показано, що вони не лише підвищують інтерес учнів до навчання, але й формують уміння працювати в команді, аргументувати власну позицію та здійснювати самооцінку результатів діяльності.

У статті також розкрито роль вчителя як організатора та фасилітатора освітнього процесу, здатного створити творчу атмосферу та умови для активної взаємодії учасників освітнього процесу. Наголошено на важливості інтерактивної взаємодії та партнерської співпраці між учителем і учнями. Автор підкреслює, що систематичне застосування нестандартних уроків сприяє не лише засвоєнню навчального матеріалу, але й розвитку особистісних якостей школярів – впевненості, відповідальності, толерантності та комунікативної культури.

Ключові слова: нестандартний урок, інтерактивні технології, етапи уроку, компетентнісний підхід, пізнавальна активність, комунікативна компетентність, творча діяльність, мотивація навчання.

Oleksiy OSKYRKO. NON-STANDARD LESSONS AS A MEANS OF ACTIVATING STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITY IN MODERN SCHOOL

The article examines the theoretical and methodological foundations of organizing non-traditional lessons in modern schools within the framework of the competence-based approach. The concept of a "non-traditional lesson" and its role in developing students' cognitive activity, communication skills, and creative abilities are thoroughly defined. The study analyzes various approaches to the classification and stages of conducting non-traditional lessons, particularly summarizing the views of P. Horokhivskiy, I. Kucherenko, V. Shuliar, O. Piekhota, and other researchers who propose their own models of organizing educational activities. It is emphasized that non-traditional lessons are an effective tool for overcoming the routine and stereotypical nature of the traditional class-lesson system, as they foster stable cognitive motivation and an intrinsic need for learning. The use of interactive technologies and creative teaching methods is proven to develop critical thinking, communication skills, and the ability to work independently and in groups.

Special attention is given to the stages of conducting non-traditional lessons, which include motivational-orientational, operational-activity, control, and reflexive stages. It is stressed that careful planning of each stage allows the teacher to ensure maximum student engagement, taking into account their individual characteristics and level of preparedness. Various types of non-traditional lessons are analyzed, such as integrated lessons, role-playing and business games, theatrical performances, brain rings, quizzes, press conferences, debates, and discussions. These types not only increase students' interest in learning but also help them acquire teamwork skills, justify their own opinions, and evaluate the results of their activities.

The article also highlights the role of the teacher as an organizer and facilitator of the educational process, capable of creating a creative atmosphere and conditions for active interaction among participants. The importance of interactive communication and partnership between teachers and students is emphasized. The author argues that systematic use of non-traditional lessons contributes not only to the acquisition of educational material but also to the development of students' personal qualities – confidence, responsibility, tolerance, and communication culture.

Key words: non-traditional lesson, interactive technologies, lesson stages, competence-based approach, cognitive activity, communicative competence, creative activity, learning motivation.

Постановка проблеми. У сучасній педагогічній освіті, де домінує класно-урочна система навчання, постає потреба у вдосконаленні методів організації освітнього

процесу. Традиційні уроки, спрямовані переважно на засвоєння знань, не завжди враховують індивідуальні особливості та пізнавальні інтереси учнів. Сучасна школа

має бути зорієнтована як на розвиток творчо обдарованих, так і на підтримку учнів, які мають труднощі в навчанні [5].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку нових форм організації уроків, що сприятимуть розвитку особистості, її комунікативних здібностей, критичного мислення та соціалізації. Нетрадиційні уроки розглядаються як один із важливих засобів формування в учнів пізнавального інтересу, вміння працювати в команді, формувати власну думку та відстоювати її. Умови реформування української школи вимагають від педагогів гнучкості, творчості та впровадження інтерактивних технологій навчання, що актуалізує дослідження даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми удосконалення уроку як основної форми організації навчання присвячені праці багатьох педагогів і методистів (І. Кучеренко, В. Шуляр, О. Пехота, О. Савченко, В. Сластьонін, П. Горохівський). П. Горохівський розглядає нестандартний урок як систему, орієнтовану на якість знань і створення умов для гармонійного розвитку особистості. У науково-методичній літературі наголошується, що застосування інтерактивних та ігрових технологій позитивно впливає на пізнавальну активність школярів (Л. Мацько, О. Пометун, Т. Бабенко). Водночас питання ефективної організації та класифікації нетрадиційних уроків потребує подальшого наукового осмислення. Дослідники наголошують, що саме різноманітність форм уроків робить навчання цікавим і мотивуючим для учнів, створюючи умови для самореалізації як учнів, так і вчителів.

Метою дослідження є обґрунтування педагогічної цінності нестандартних уроків у сучасному освітньому процесі та визначення їхнього впливу на розвиток пізнавальної активності, творчих здібностей і комунікативних умінь учнів. Дослідження спрямоване на вивчення ефективності застосування різних типів нестандартних уроків у класно-урочній системі та окреслення умов їх успішного впровадження в практику навчально-виховної роботи. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

1. Проаналізувати науково-методичні джерела з проблеми організації та проведення нестандартних уроків у сучасній школі.

2. Визначити типи та класифікацію нестандартних уроків (інтерактивні, інтегровані, рольові, театралізовані тощо) та опи-

сати їхні основні особливості в контексті класно-урочної системи.

3. Окреслити педагогічні умови та методичні рекомендації щодо впровадження нестандартних форм уроків з метою активізації пізнавальної діяльності та розвитку творчого потенціалу учнів.

Виклад основного матеріалу. Нестандартний урок у сучасній українській школі розглядається як інноваційна форма організації навчальної діяльності, спрямована на активізацію пізнавальної активності, розвиток критичного мислення та формування комунікативних умінь учнів [5]. На відміну від традиційного уроку, головною метою якого є передавання та засвоєння знань, нестандартний урок орієнтується на створення умов для розвитку особистості, з урахуванням її вікових, інтелектуальних та психологічних особливостей.

Сучасний освітній процес вимагає від учителя гнучкого підходу до організації уроку. Учні прагнуть бути активними учасниками освітнього процесу, тому форми роботи, де вони виступають лише пасивними слухачами, уже не відповідають вимогам часу. Саме тому нестандартні уроки набувають особливого значення. Вони не лише сприяють засвоєнню навчального матеріалу, а й допомагають учням розвивати власні здібності, інтереси та вчитися працювати в команді.

У дослідженнях сучасних педагогів поняття нестандартного уроку трактується як форма організації освітнього процесу, яка ґрунтується на відході від шаблонних алгоритмів та акцентує увагу на активізації діяльності учнів, розвитку критичного мислення, комунікації, креативності [3, с. 117]. Такий урок не відкидає класичних дидактичних принципів, а переосмислює їх через призму компетентнісного підходу.

В. Шуляр вважає, що нетрадиційні уроки створюють умови для «вибуху мотивації» в учнів, якщо вони ґрунтуються на емоційно насиченому спілкуванні, елементах гри, рольових ситуаціях [7, с. 89]. Учений наголошує на тому, що зміст уроку має бути не лише пізнавальним, а й життєво значущим для дитини.

Окремі етапи нестандартного уроку подають по-різному. І. Кучеренко виділяє такі стадії: мотиваційно-орієнтаційний, операційно-діяльнісний, контрольний, рефлексивний [3, с. 203]. У свою чергу, В. Шуляр пропонує дещо модифіковану структуру: «входження у тему» → «емоційне налаштування» → «власне навчальна взаємо-

дія» → «рефлексія» → «підбиття підсумків» [8, с. 56].

О. Пехота у своїй методиці виокремлює такі етапи інтерактивного уроку: мотивація, постановка цілей, надання нової інформації, інтерактивна взаємодія, узагальнення та оцінювання [6, с. 67].

Нестандартний підхід, як свідчить аналіз праць сучасних педагогів, зокрема О. Савченко та В. Сластьоніна, передбачає формування внутрішньої мотивації школярів до навчання, розширення особистісного досвіду, залучення до процесу самопізнання й самовираження [4, с. 231].

Згідно з П. Горохівським, основна ціль нестандартного уроку полягає у взаємонавчанні: учитель навчається разом з учнями, а учні навчаються один в одного. Такий підхід змінює саму структуру освітнього процесу – з одностороннього передавання знань він трансформується у процес активної взаємодії всіх учасників навчання.

Важливо зазначити, що нестандартний урок не заперечує елементи традиційного: сприймання й осмислення нового матеріалу, його закріплення та узагальнення. Проте всі ці етапи реалізуються в незвичайних формах – ігрових, театралізованих, інтерактивних, що забезпечує емоційне залучення учнів у процес пізнання. Емоційна складова, за твердженням педагогів, підвищує рівень мотивації та сприяє кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу.

Питання структурування нестандартного уроку розглядали в свої наукових розвідках багато українських науковців та методистів. Так, Ірина Кучеренко у своїх працях наголошує на необхідності поєднання чотирьох основних етапів проведення таких уроків:

1. Мотиваційно-цільовий етап, на якому вчитель створює позитивний емоційний настрій учнів, формує пізнавальну мотивацію та разом з класом визначає очікувані результати діяльності;

2. Пошуково-дослідницький етап, коли учні в процесі інтерактивної чи практичної діяльності самостійно здобувають нові знання та аналізують отриману інформацію;

3. Творчо-діяльнісний етап, який передбачає використання проектної роботи, рольових ігор, моделювання життєвих ситуацій для закріплення матеріалу;

4. Рефлексивно-оцінювальний етап, під час якого здійснюється самооцінювання, взаємооцінювання та аналіз отриманих результатів [3].

Василь Шуляр пропонує п'ятиетапну модель проведення нестандартного уроку,

яка, на його думку, сприяє максимальній активізації учнів:

1. Підготовчо-організаційний етап – створення умов для активної участі всіх учнів, організація групової або парної роботи;

2. Смісловий етап – подача основної навчальної інформації в цікавій формі (інтегровані завдання, дискусії, дослідницькі вправи);

3. Етап взаємодії – активна співпраця учнів у групах або командах, обмін думками, створення колективного продукту (постеру, презентації тощо);

4. Контрольно-узагальнювальний етап – перевірка отриманих результатів через міні-тести, вікторини, взаємоконтроль;

5. Підсумково-рефлексивний етап – обговорення успіхів, труднощів, підведення підсумків уроку, формування висновків.

Крім того, науковці Олена Пехота та Валентин Сластьонін підкреслюють важливість введення ще одного етапу – етапу емоційної розрядки, який варто використовувати під час насичених інтерактивних або театралізованих форм роботи. На їхню думку, коротка пауза з елементами гри чи творчого завдання допомагає зняти напруження та сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Ганна Беленька виділяє етап презентації результатів діяльності учнів як окремий компонент структури нестандартного уроку, оскільки саме публічний захист проектів або розв'язання проблемних завдань підвищує пізнавальну мотивацію та формує навички комунікативної взаємодії.

Петро Горохівський виокремлює п'ять етапів проведення такого уроку:

1. Орієнтація на майбутню тему – мотивація учнів, створення проблемної ситуації, яка викликає інтерес і потребу в пошуку відповіді.

2. Визначення мети уроку – обговорення очікуваних результатів разом з учнями, формулювання завдань, зрозумілих і доступних кожному.

3. Проектування – планування діяльності, розподіл обов'язків у групах або парах.

4. Організація виконання плану – практична діяльність, виконання інтерактивних вправ, експериментів, досліджень.

5. Контроль, корекція, оцінювання – рефлексія, підбиття підсумків та самооцінка учнями своєї роботи.

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить, що, попри різні підходи до структурування нестандартного уроку, більшість учених наголошують на необхідності: мотивації навчальної діяльності; організації

активної взаємодії учнів; створення умов для творчої діяльності; рефлексії та оцінювання результатів.

Це підтверджує універсальний характер виділених етапів, які можуть бути адаптовані залежно від теми уроку, вікових особливостей учнів та освітньої мети.

Кожен із цих етапів є важливим для формування не лише предметних, а й ключових компетентностей учнів, передбачених Державним стандартом освіти.

Сучасна педагогіка пропонує різноманітні види таких уроків, зокрема:

- *інтегровані уроки*, що поєднують знання з кількох навчальних предметів;
- *дослідницькі уроки*, спрямовані на формування науково-дослідницьких умінь;
- *рольові ігри та театралізовані вистави*, що сприяють розвитку уяви та комунікативних навичок;
- *уроки-диспути та круглі столи*, що формують критичне мислення та навички аргументації;
- *ігрові форми* (КВК, «Поле чудес», «Що? Де? Коли?», брейн-ринг, дебати тощо);
- *уроки-аукціони, фестивалі, прес-конференції, семінари та заліки тощо*, які поєднують елементи гри та наукового пошуку.

Різнорманітність видів нестандартних уроків забезпечує варіативність навчання, сприяє формуванню позитивної мотивації та створює умови для розкриття творчих здібностей як учнів, так і вчителів.

Інтерактивні уроки, на думку П. Горхівського, займають особливе місце серед нестандартних, оскільки створюють умови для вільного обміну думками та ідеями. Головною ознакою такого уроку є спільна мета, досягти якої можна лише колективними зусиллями.

Структура інтерактивного уроку передбачає такі елементи:

- мотивація,
- представлення теми та очікуваних результатів,
- надання необхідної інформації,
- інтерактивна вправа (групова або парна робота),
- підбиття підсумків і оцінювання результатів.

Учні мають можливість не лише висловлювати власну думку, а й оцінювати роботу однокласників, що формує навички самооцінки та взаємооцінювання. Саме в процесі інтерактивної взаємодії учні вчаться слухати одне одного, аргументувати свою точку зору, співпрацювати для досягнення спільного результату.

Застосування нестандартних форм навчання має низку переваг:

1. Підвищення мотивації учнів до навчання завдяки цікавим формам роботи.

2. Формування комунікативних навичок через групову та парну роботу.

3. Розвиток творчого мислення, уяви та ініціативності.

4. Покращення дисципліни в класі за рахунок активного залучення всіх учнів у навчальний процес.

5. Індивідуалізація навчання, оскільки кожен учень має можливість проявити свої сильні сторони.

6. Збагачення емоційного досвіду учнів, що сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання.

7. Формування ключових компетентностей, визначених сучасними освітніми стандартами.

Успіх нестандартного уроку значною мірою залежить від професійної майстерності вчителя. Педагог має вміти обирати методи й прийоми, які відповідають інтересам учнів і водночас сприяють досягненню навчальної мети. Нестандартний урок вимагає від учителя творчого підходу, гнучкості у використанні дидактичних матеріалів та готовності до імпровізації.

Учитель виступає не стільки джерелом знань, скільки організатором освітньої взаємодії, фасилітатором, що створює сприятливі умови для спільного пошуку рішень. Важливим є також вміння вчителя аналізувати результати діяльності учнів і здійснювати своєчасну корекцію навчального процесу.

Практичні спостереження педагогів свідчать, що учні, які регулярно беруть участь у нестандартних уроках, демонструють вищий рівень зацікавленості навчальним предметом і краще засвоюють навчальний матеріал. Крім того, такі уроки допомагають виявляти та розвивати обдарованих учнів, формують відповідальність за спільний результат, розвивають лідерські якості.

Висновки. Отже, нестандартні уроки є ефективним засобом активізації пізнавальної діяльності учнів. Їх застосування сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних умінь і творчих здібностей школярів. Основними принципами проведення нестандартних уроків є індивідуалізація, особистісна орієнтація та інтерактивність. Важливою умовою є професійна підготовка вчителя та його здатність організувати взаємонавчання.

Перспективи подальших досліджень полягають у створенні методичних рекомендацій щодо використання різних видів нестандартних уроків у контексті Нової української школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bakhov I. Dialogue of Cultures in Multicultural Education. World Applied Sciences. Jornal 29 (1), 2014.
2. Горохівський П. І. Методика викладання історії: *Курс лекцій для студентів денної та заочної форм навчання*. Умань : ПП Жовтий О.О, 2013. – 294 с.
3. Кучеренко І. А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : дис. ... д-ра пед. наук:13.00.02. Херсон, 2015. 560 с.
4. Мороз О. Г., Сластьонін В. О., Філіпенко Н. І. *Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація*. Навч. посібник. К., 1997
5. Осирко О. П. Нестандартні уроки української мови: інноваційний підхід до навчання в сучасній українській школі. *Інноваційна педагогіка*. Одеса. Вип.80. Т.2. 2025. С. 17–20.
6. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. *Освітні технології : навчально-методичний посібник*. К. : А.С.К., 2004. 256 с.
7. Шуляр В. І. Інтерактивні технології навчання у школі : навчально-методичний посібник. Миколаїв : МОППО, 2011. 220 с.
8. Шуляр В. І. Методика проведення нестандартних уроків у загальноосвітній школі. *Педагогічний альманах*. 2014. Вип. 21. С. 54–59.

Дата надходження статті: 01.10.2025

Дата прийняття статті: 14.11.2025

Опубліковано: 30.12.2025